

Andrzej Radzimiński, *Chrystianizacja i ewangelizacja Prusów. Historia i źródła*, Toruń 2011, ss. 146

Wydawnictwo Adam Marszałek opublikowało w 2011 roku książkę Andrzeja Radzimińskiego pt. *Chrystianizacja i ewangelizacja Prusów. Historia i źródła*. Publikacja ta jest odzwierciedleniem zainteresowań badawczych autora związanych z dziejami zakonu krzyżackiego w Prusach i historią Kościoła. Warto powiedzieć, że praca ta stanowi uzupełnienie i rozszerzenie szkicu, który został opublikowany w 2008 roku pod tym samym tytułem.

Struktura pracy obejmuje dwie części, które zostały podzielone na podrozdziały. W pierwszej została ukazana historia chrystianizacji i ewangelizacji Prusów, przede wszystkim budowę struktur kościelnych na tym obszarze. Autor zaznacza, że ogromną rolę w ewangelizacji Prusów odegrały wiejskie kościoły parafialne, których na obszarze trzech diecezji pruskich i diecezji chełmińskiej w początkach XV w. była znaczna liczba.

W pierwszej części książki szeroko omówiono źródła dotyczące samego procesu ewangelizacji oraz jej skutków. Autor posłużył się tutaj: instrukcjami, wizytacjami, statutami synodów metropolitalnych i diecezjalnych, zarządzeniami biskupów, zarządzeniami wielkich mistrzów krzyżackich. W tej części książki czytelnik znajdzie także omówienie przebiegu ewangelizacji, która w dużej mierze oparta była na kształceniu religijnym, a co za tym idzie na nauce modlitw. Ponadto ogromną rolę w tej dziedzinie odgrywały kazania wygłaszane przez duchownych oraz upowszechnianie wśród ludności pruskiej przepisów prawa kościelnego. Świadomość religijna Prusów według autora była również kształtowana przy okazji budowania i wyposażania własnych kościołów parafialnych. Natomiast podrozdział, który zamyka tę część książki, dotyczy skutków działań ewangelizacyjnych.

W drugiej części publikacji został dokonany wybór różnego typu źródeł obrazujących w pewien sposób różne aspekty działalności chrystianizacyjnej i ewangelizacyjnej na terenie Prus. Ukazują one również postęp, jaki dokonał się w procesie nawracania się na wiarę chrześcijańską ludności pruskiej aż do końca XV w. Autor zamieścił tutaj m.in.: statuty synodalne dla duchowieństwa diecezji sambijskiej (1302–1310), postanowienia Michała Jungego biskupa sambijskiego w sprawie ostrzegania przez Prusów zasad chrześcijańskich oraz wystrzegania się błędów pogaństwa z 1425, czy też fragment statutów synodalnych Łukasza Watzenrode z 1497 roku. Ważnym uzupełnieniem jest również wykaz biskupów diecezji chełmińskiej, pomezjańskiej, warmińskiej i sambijskiej.

Ponadto w książce umieszczono trzy mapy („Podziały kościelne w państwie zakonu krzyżackiego w początkach XV wieku”, „Kierunki podboju plemion pruskich przez Krzyżaków”, „Kościoły pruskie przewidziana w traktacie dzierżgońskim z 1249 roku”), bibliografię selektywną, streszczenia w języku: angielskim, niemieckim, francuskim, rosyjskim, litewskim i chińskim.

Mikołaj Tomaszewski (Toruń)

Andrzej Radzimiński, *Kirche und Geistlichkeit im Mittelalter. Polen und der Deutsche Orden in Preussen*, Toruń 2011, ss. 431

Omawiana publikacja to zbiór artykułów analizujących sytuację Kościoła w Polsce i na obszarze zakonu krzyżackiego w średniowieczu. W książce czytelnik znajdzie przedmowę autorstwa Tomasz Jurka, który pokrótce opisuje zainteresowania badawcze i dokonania Andrzeja Radzimińskiego, autora niniejszej pracy. Zgodnie z założeniami, w pracy zamieszczono czternaście artykułów w języku niemieckim i dwa w języku angielskim. Pierwszy artykuł *Königliche herrschaft und kirchliche gemeinschaften im spätmittelalterlichen* omawia zależności między władzą kościelną a instytucją państwa w późnym średniowieczu na obszarze Polski. Kolejne dwa artykuły *Chapter clergy in Medieval Poland: its legal, social and cultural Models in the context of its religionisty* oraz *Polnische Domkapitel des Mittelalters – Modelle der kirchlichen Karrieren* traktują o prawnych i kulturowych podstawach funkcjonowania duchowieństwa w średniowieczu. Należy również wspomnieć, że autor poruszył bardzo ciekawą tematykę, jaką jest model kariery duchownych polskich kapituł katedralnych. Zastosowane zostały tutaj metody prozopograficzne, które uławiły analizę awansów duchowieństwa w Polsce późnośredniowiecznej.

W dalszej części pracy szczegółowo zostały przedstawione statuty kościelne, omówiono stan duchowny i życie religijne w Polsce późnośredniowiecznej. Ciekawe konstatacje przynosi artykuł pt. *Nekrologe und Totengedächtnis Domkapiteln*, w którym scharakteryzowano nekrologi średniowieczne, stanowiące bardzo cenne źródło informacji o zmarłych.

Andrzej Radzimiński w kolejnych sześciu artykułach porusza tematykę zakonu krzyżackiego i duchowieństwa na obszarze Prus. W artykule pt. *Pfarreien und*